

Egy tevékeny élet lenyomata

A győri Túróczy-archívum

→ VILÁGI DÁVID

Fél évszázad nem kis idő. Már szinte történelmi távlat. Az évtizedek múlásával egyre nehezebb olyan élő szemtanúkra bukkanni, akik megélték az adott eseményeket, s egyre nehezebb élő emlékezőket találni, akik személyesen ismerték az érintett személyeket. Így az idő előrehaladtával mind fontosabbá válnak a fennmaradt, megőrződött írásos és egyéb források, hiszen ezek nyújtják egy-egy eseménysor vagy életpálya utólagos rekonstrukciójának egyetlen lehetőségét. Éppen ezért különösen üdvözlendő minden olyan lépés, amely az ilyen jellegű dokumentumok megőrzésének elősegítését célozza.

Sajnos a Magyarországi Evangélikus Egyházban tudtommal nincs élő gyakorlata annak, hogy az egyház élén álló, prominens tisztségviselők nyugdíjba vonulásuk kapcsán átadják irataikat valamelyik evangélikus gyűjtemény számára megőrzés céljából, az utókor okulására. Ennek tulajdonképpen – tapasztalataim szerint – sem országos, sem kerületi, sem egyházmegyei, sem egyházközi szinten nincs valódi, általánosan elterjedt hagyománya. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy sosem kerül sor ilyen jellegű iratátadásra. Jelentős terjedelmű és komoly történeti értékkel bíró irategyűttesek szép számmal kerültek be azért gyűjteményeinkbe az évszázadok folyamán: amennyiben csupán a győri Ráth Mátyás Evangélikus Gyűjteményben őrzött anyagokra gondolunk, s vizsgálódásainkat leszűkítjük az egyházunkban szolgáló püspökökre, akkor három ilyen hagyatékot is fellelhetünk: Kapi Béláét (1879–1957), Szabó Józsefét (1902–1986), valamint a tavaly ötven éve elhunyt Túróczy Zoltánét (1893–1971).¹

→ Világi Dávid (1984): történetész, levéltáros.

Túróczy Zoltán iratanyagának levéltárba kerülése és feldolgozása

Túróczy Zoltán nyugdíjas éveiben feltehetően maga is foglalkozott aktív évei alatt felhalmozódott iratainak válogatásával, rendszerezésével. Halálát követően felesége döntött arról, hogy irathagyatékát a Győri Evangélikus Egyházközség gyűjteményében kívánja elhelyezni. Az átadásra szánt dokumentumokat Márta nevű leányuk és Mikler Erzsébet² nézték át, válogatták ki és rendezték meg az átadást megelőzően.³

A dokumentumokat levéltárba kerülésük után többen, elsősorban Kovács Géza (1915–2000) és Tekus Ottó (1919–2008) győri lelkészek rendezték, illetve kiegészítették további iratokkal. Nyugdíjazását követően Tekus Ottó az anyag teljes körű feldolgozására és jegyzékelésre is kísérletet tett, ám fáradozásai torzóban maradtak.

A 2007. január 2-án bejegyzett Túróczy-hagyaték Alapítvány⁴ 2010-ben adott megbízást Miklósné Jancsó Hanna, Terei Gáborné és jelen sorok írója számára az anyag további rendezésére és darabszintű jegyzékelésre. A munka során a harminchétf dobozban tárolt iratállomány teljes egészéhez részletes kutatói segédlet készült, amely többek között az alapítvány honlapján is elérhető.

Az iratrendezés elvégzése kapcsán a feldolgozók törekedtek arra, hogy megőrizzék a korábban felállított rendet, ahhoz csupán igen indokolt esetben nyúltak hozzá. Ennek következtében a hagyaték a mai napig a 2000-es évek elejére kialakult rendet tükrözi. A létrejött rendezési struktúra párhuzamosan érvényesíti a tematikus és a kronológiai

rendezés elvét. Egyfelől tehát jól elkülönülnek az egyes életszakaszokra vonatkozó iratok, másfelől pedig élesen különválnak az egyes tevékenységi körökhöz köthető anyagok. Néhány esetben a fenti két rendezési elvet kiegészíti egy harmadik is, amely az irattípusok alapján további egységek elkülönítését tette indokolttá.

Túróczy Zoltán életének Győrben őrzött forrásai

Manapság reneszánszát éli a családfakutatás. Egyre többen próbálják feltárni őseik múltját, családi gyökereiket. A fenti jelenség nem új keletű. A 19. század végétől kezdődően egészen a második világháborút követő évtizedekig ugyanilyen szenvedéllyel kereste ősei múltját a magyar értelmiségi családok jelentős része. Ez alól Túróczy Zoltán sem képezett kivételt. Sőt az iratokból kitűnik, hogy amikor a szocialista politikai rendszer időszakában kiment a divatból a családfakutatás, őt továbbra is foglalkoztatta a kérdés. Ősei közül különösen három személy érdekelte, legalábbis a fennmaradt iratanyag alapján ez látszik kirajzolódni. Egyfelől anyai dédapja, Bauhofer György (1806–1864) budavári lelkész, másfelől anyai nagyapja, Czékus István (1818–1890) tiszakerületi:????? püspök, valamint édesanyja, Túróczy Pálné, született Czékus Erzsébet (1863–1915). A családfelelősségétől túl a fenti három személy kapcsán részletesebb forrásfeltárást végzett.

Bauhofer György esetében csupán néhány irat, illetve kézirat került a kezébe, amelyeket gondosan eltejt és megőrzött. Ezeket kívül inkább csak másodlagos forrásokra támaszkodhatott.⁵ Ilyen közvetett forrásokat jelentettek a hagyatékban is fennmaradt Mária Dorottya (1797–1855) nádornéra vonatkozó, nyomtatásban is megjelent művek, hiszen Bauhofer – budavári lelkészként – szoros kapcsolatot ápolt az evangélikus vallású nádornéval.

Nagyapja, Czékus István esetében már sokkal gazdagabb anyag maradt ránk a hagyatékban. Az iratokból gyönyörűen kirajzolódik Czékusnak mind az iskolai előmenetele, mind pedig lelkészi pályájának állomásai. Emellett betekintést nyerhetünk közéleti tevékenységének számos területébe

is.⁶ Különösen izgalmasak a hagyatékban megmaradt magánlevelek. Ezek egyik sorozata Czékus István feleségének írt leveleit tartalmazza, amelyek Czékust mint magánembert és szerető férjet mutatják be számunkra.⁷ Ugyanilyen érdekes az a több mint tíz esztendőn át húzódozó levelezés, amelyet Karsay Sándor (1814–1902) dunántúli püspökkel folytatott. Ugyan a levelezésnek csak az egyik felét láthatjuk, hiszen Czékus leveleinek piszkozatai nem maradtak fenn az anyagban, ám azok nem csupán egy barátság történetébe engednek betekintést, hanem nagy szerepet kapnak bennük közegyházi, egyházipolitikai kérdések éppúgy, mint családi események.⁸

Túróczy édesanyjával kapcsolatban szintén vi-

▲ Túróczy Pál

▼ Csékus István

szonylag kevés dokumentum áll rendelkezésünkre a hagyatékban. Ezek egy része kifejezetten magánjellegű, míg nagyobbik részük a közéleti szempontból is rendkívül aktív papnét állítja elé, aki nem csupán erkölcsi vagy lelki kérdésekről, hanem közéleti aktualitásokról is véleményt formált, s aki rendszeresen publikálta írásait helyi és országos lapokban.⁹

Túróczy a saját életére vonatkozó dokumentumokat is lelkiismeretesen gyűjtötte és megőrizte.¹⁰ Ebből képet nyerhetünk iskoláiról, az azokban elért eredményeiről, valamint lelkesítő szolgálatának egyes állomásairól. Ifjúsága időszakából nemcsak egy-egy bizonyítvány vagy iskolai értesítő maradt fenn, hanem számos korai írás is megőrzésre került, különösen a Pozsonyban töltött évekből.¹¹ Itt kezdődött barátsága Gáncs Aladárral (1891–1935).

A kettejük között kialakult gyakori levélváltás a két lelkész, illetve családjaik életének 1915 és 1927 közé eső időszakának hiteles metszetét nyújtja.¹² Az 1910-es évek közepétől maradt ránk első prédikáció- és előadásvázlatai is.¹³

Élete során Túróczy Zoltán összesen háromszor viselt püspöki tisztelet. Főpásztori szolgálataira vonatkozóan is találunk anyagokat hagyatékában, ám ezek egyike sem tekinthető unikálisnak. Elsősorban az egyházkerületi közgyűlések jegyzőkönyvei, a kerületi költségvetések és zárszámadások, valamint a püspöki körlevelek maradtak fenn az iratanyagban. Ezek ráadásul tükröződő iratok, számos egyéb őrzési helyen is megtalálhatók.¹⁴

A második világháború utáni letartóztatását és perét is részletesen megismerhetjük a Győrben őrzött iratanyagból. Egyfelől rendelkezésünkre állnak azok a dokumentumok, amelyeket még ő maga gyűjtött össze életében, másrészt őrizetünkbe került egy – Márta lánya által összeállított – visszaemlékezés erre az időszakra vonatkozóan. Emellett Tekus Ottó kérésére, az Evangélikus Országos Levéltár közbenjárásával másolatban bekerült a gyűjteménybe a teljes állami peranyag is, amely eredetiben a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában kutatható.¹⁵

Egyházpolitikai szempontból különösen izgalmasak azok az anyagok, amelyek az 1950-es évekre vonatkoznak. Ezekből nemcsak azt tudhatjuk meg, miként vélekedett félreállításáról vagy épp az 1956-os forrongó időszak hatására bekövetkezett egyházi változásokról Túróczy, hanem a másik perspektíva is jól nyomon követhető, azaz képet alkothatunk arról, hogy miként viszonyult az egykori püspökhöz a kommunisztabarát egyházi vezeték, illetve az egyházakat felügyelet alatt tartó Állami Egyházügyi Hivatal, és milyen módon igyekeztek őt felhasználni egyrészt belső, más esetekben nemzetközi egyházpolitikai céljaik elérése érdekében.¹⁶

Nem vitás, hogy Túróczy valódi nagysága gyakorlati teológiai szolgálatában érhető tetten. Ezt a kortársak is világosan látták vele kapcsolatban. Nem véletlen, hogy amikor a Dunántúli Egyházkerület élére került, annak kapcsán született írásában a

következő összehasonlítást tette barátja és egykori győri szolgatársa, Szabó József: „Kapi Béla egy alkonyodó egyházi korszak utolsó püspöke volt. Ezt a korszakot a biztonság nyugalma, a jólét rózsaszínű ragyogása, nagymedru egyházi beszédek, világnézeti előadások tudós katedrája és a püspökök felsőházi tagsága jellemezte. Túróczy Zoltán egy most bontakozó korszak első püspöke. A külső ragyogások megfakultak, díszjeink lehulltak. Szegények lettünk és az országházban nincs szükség püspökre. Kapi Béla szép értelemben vett egyházfejedelem, Túróczy Zoltán jó értelemben vett egyházszolga. [...] Nem hiszem, hogy püspök valaha is annyit levelezett volna, mint Kapi Béla és nem hiszem, hogy püspök valaha is annyit prédikált volna, mint Túróczy Zoltán. Kapi Béla a történelmi, jogi és lelki egyház őrizője, Túróczy Zoltánnak nagy omlások dübörgései között új missziói helyzet kockázatában kell indulnia. Kapi Béla a belmisszió püspöke volt, Túróczy Zoltán az evangelizáció püspöke lett.”¹⁷

A fennmaradt iratanyag híven tükrözi a fenti állítást. Annak legnagyobb részét prédikációi, bibliaórai vázlatai és egyházi ébresztő előadás-sorozatai teszik ki. Ezek egy része vázlatos, vagy kidolgozott feljegyzések formájában, másik része pedig az elhangzás alapján gyorsírással lejegyzett tartalom utólagos legépelésével maradt ránk. Az így megőrződött több száz lejegyzett beszédből talán posztillás kötetei a legfigyelemreméltóbbak, amelyeket az 1952 és 1956 közé eső – szolgálati mellőzöttségben eltöltött – esztendőkből állított össze. Ezek az év minden vasárnapjára összeállított tematikus prédikációk példaadó mintáknak tekinthetők.¹⁸ Gyakorlati teológiai munkásságával kapcsolatban érdemes kiemelni az általa használt és szintén gyűjteményünkbe került személyes agendáját is. Ez ugyanis teljes egészében Túróczy saját kezű összeállítása. A benne található összes imádságot maga írta. Az összeállítás érdekessége, hogy saját temetési rendjét is pontról pontra megtervezte és lejegyezte a legapróbb részletekre kiterjedő módon.¹⁹

Szintén az ötvenes években végezte azt a nagy-szabású gyűjtési munkát, amely egyfajta evangé-

likus vonatkozású eseménynaptár megalkotását célozta. Ebben az év minden napján találunk nemzetközi és magyar vonatkozású eseményeket, amelyek kapcsán jelentőségüket is röviden bemutatja Túróczy.²⁰

Bár a győri diakonisszámunkát közel egy évtizeden át maga Túróczy irányította, erre vonatkozóan – legalábbis a munka operatív részét tekintve – semmilyen dokumentum nem áll rendelkezésünkre a hagyatékban. A diakonissza-anyagok időszakra csupán bibliaóra-anyagok, előadások és hitébresztő körlevelek emlékeztetnek.²¹

Talán – ahogyan a fentebbi Szabó József-idezetből is kitetszik – Túróczy nem volt akkora levelező, mint Kapi Béla, de nyilvánvalóan ő is sokkal állt ilyen módon rendszeres kapcsolatban. Ennek fényében különösen szembeötlő a levelezések relatív hiánya a ránk maradt anyagban. Az 1910-es, 1920-as évek kapcsán már említett, Gáncs Aladárral történt levelezésén kívül csupán Egyed Aladárral (1890–1974) és Kutas Kálmánnal (1888–1984) folytatott levelezéseiből maradt fenn egy-egy nagyobb sorozat.²² Ugyanakkor további komolyabb levelezési anyagok is kirajzolódnak elszórtan a különböző dobozokban. Így például rendszeres és gyakori levélváltásban állhatott Szabó Józseffel, valamint Veöreös Imrével (1914–1999).

A magánhagyatékok egyik sajátossága, hogy általában nem tartalmazzák a hagyaték tulajdonosának leveleit, hacsak nem tette el őket másolatban vagy pizkozatban. Túróczy Zoltán esetében is ez a helyzet áll fenn, saját leveleinek elenyésző töredéke maradt ránk az átvett iratanyagban. A bekerült levelek között sajátos módon mégis van egy levélsorozat, amely az ő tollából származik. Ezeket a leveleket az Egyesült Államokban élő lányánál tett 1965-ös látogatásakor írta s küldte haza családjának. Az írások nem csupán családi eseményekkel és hírekkel foglalkoznak, hanem valódi úti beszámoló. Ráadásul Túróczy sajátos szemléletmódjából és érdeklődési köréből fakadóan lényegesen kevesebbet árulnak el az 1960-as évek Amerikájáról, mint az Egyesült Államokban létrejött evangélikus magyar szórványgyülekezetek aktuális helyzetéről.²³

Túróczy Zoltán négy évtizeden keresztül ápolta szoros kapcsolatot finnországi evangélikus lelkészekkel. Ennek emlékét több iratsorozat is őrzi. Ezek közül itt most csupán kettőt emelnék ki. A harmincas években különösen aktív szerepet játszott a finn és észt evangélikus lelkészekkel történő kapcsolatépítés terén. A folyamat egyik csúcspontját jelentette 1937-ben a finnugor lelkészek budapesti találkozója, amelynek egyik főszervezője volt. A vonatkozó dokumentumok természetesen hagyatékában is megtalálhatók. Emellett fennmaradt egy több mint száz levélből álló sorozat, amely 1955 és 1970 között keletkezett leveleket tartalmaz. Ebben a sorozatban sok esetben Túróczy válaszevelei is megtalálhatók finn levelezőpartnereinek írásai mellett.²⁴

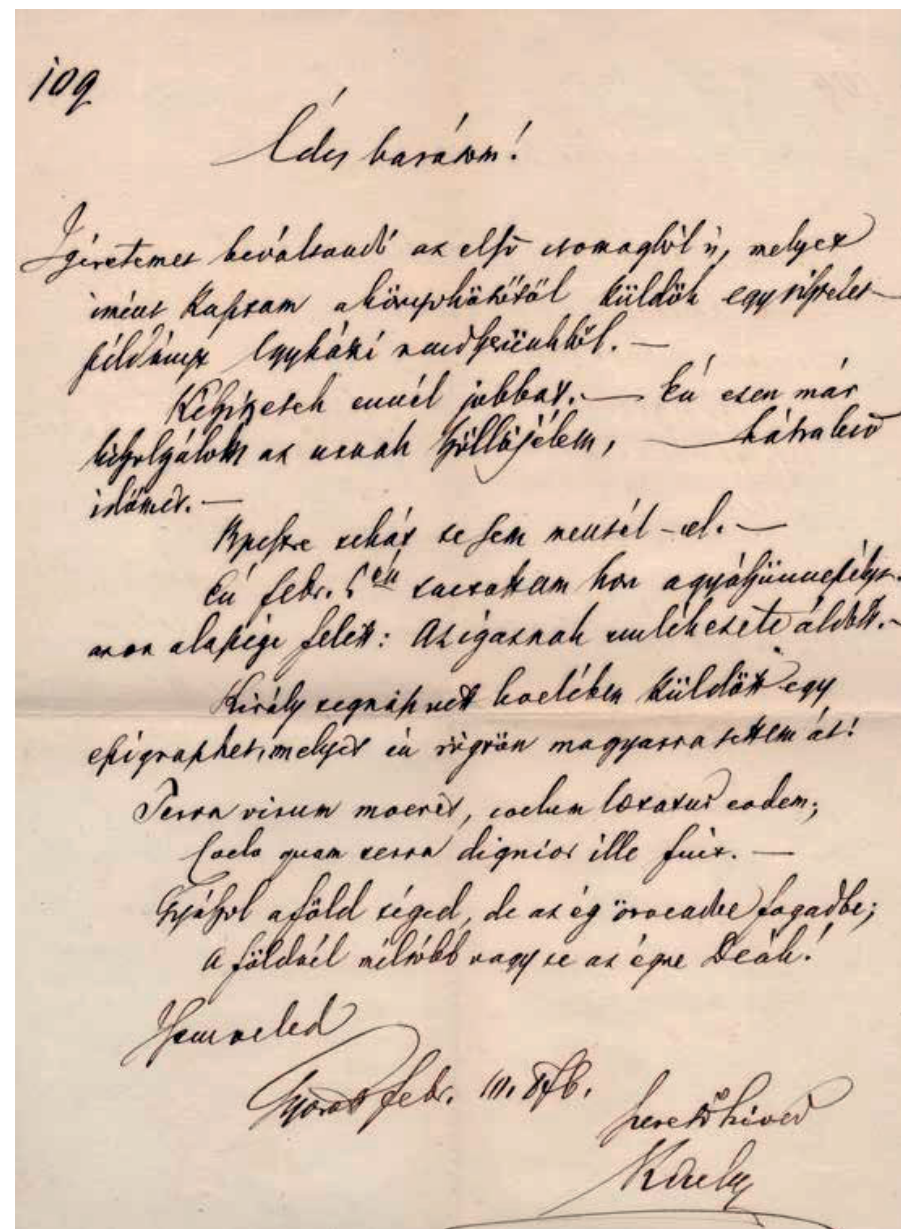
▼ Czékus Istvánné

Feltűnő a gyűjteményben a fotók hiánya. A különböző dobozokban elszórta ránk maradt ugyan néhány fénykép, számuk azonban elenyésző. A hagyaték egyetlen fotóalbumot tartalmaz, amelyben százötven kép található. Ezek Túróczy finnországi élményeit elevenítik fel.²⁵

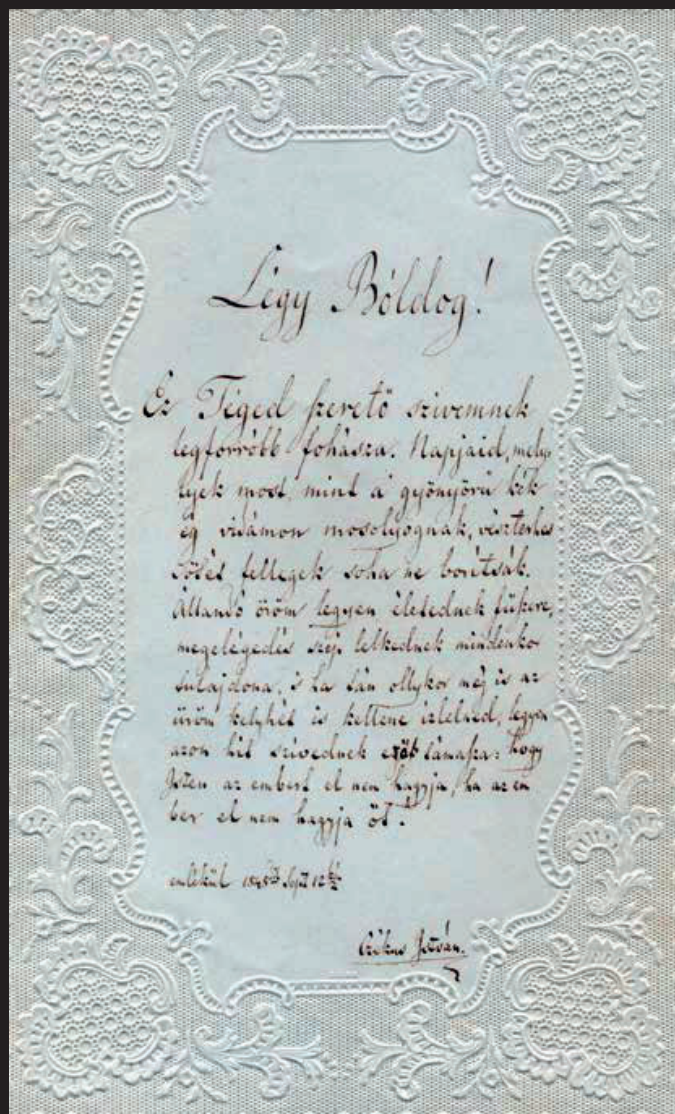
Ahogy a múlt irányában a hagyaték állománya bőven túlmutat Túróczy születésének esztendőjén, ugyanez a helyzet áll fenn a halálát követő időszakra vonatkozóan is. A hátramaradt iratanyag szerves részét képezik azok a dokumentumok, amelyek az elmúlt évtizedekben, különösen is a rendszerváltozást követő néhány évben személyének méltatásával, tevékenységének összegzésével vagy egyszerűen emlékének ápolásával foglalkoztak. Külön említésre méltó ezzel kapcsolatban, hogy Túróczy emléke nem pusztán Magyarországon, hanem Finnországban is élő maradt. Ez a személyét érintő érdeklődés mind a mai napig megfigyelhető. A 20. század végi, 21. század eleji finn egyháztörténész-nemzedék tagjai életét, tevékenységét és szerepét újabb és újabb kutatások tárgyává teszik.²⁶

A Győrben őrzött anyag kapcsán érdemes azt is hangsúlyozni, hogy a levéltári iratok átvételével párhuzamosan sor került Túróczy Zoltán könyvtárának átadására is. Ezek a kötetek a mai napig a Ráth Mátyás Gyűjtemény könyvtári állományába tagozódnak. Ugyanakkor egy kisebb, mindössze harmincnégy tételből álló válogatás a levéltári hagyatéki anyag részét képezte és képezi a mai napig. Ez Túróczy Zoltán nyomtatásban megjelent magyar és idegen nyelvű munkáinak adja egy messze nem teljes sorozatát.²⁷

Bár Túróczy Zoltán életútjával kapcsolatban vélhetően a legnagyobb s talán jelentőségében is legkiemelkedőbb hagyatéki anyagot a Győrben őrzött dokumentumegyüttes képezi, ám ez nem jelenti és nem is jelentheti azt, hogy máshol ne lennének olyan iratanyagok, amelyek a rá vonatkozó kutatások hasonlóan gazdag lehetőségét nyújthatják. Ilyen forrásokkal találkozhatunk mindenekelőtt az Evangélikus Országos Levéltárban. Ezek az iratanyagok egyrészt a különböző időszakokhoz kötődő

▲ Karsay Sándor levele Czékus Istvánnak

▼ Czékus István köszöntője Bauhofer Vilma részére

püspöki tevékenységeire vonatkoznak, másfelől itt is elhelyezést nyert egy magániratanyag-válogatás.²⁸ Tetten érhető munkásságának lenyomata azoknak a gyűjkezeteknek az iratállományában is, amelyekben hosszabb-rövidebb időre lelkési szolgálatot végzett.²⁹ Ezenfelül számos értékes dokumentum lehet továbbra is magánál a családnál, Túróczy Zoltán ma is élő leszármazottainál, reménységünk szerint idővel ezek is levéltári őrizetbe kerülhetnek.

A hagyaték további feldolgozásának lehetőségei

Az iratállomány 2010-ben elvégzett részletes feltárásának és segédlettel való ellátásának nemes célkitűzését képezte a korábban kialakított rend tiszteletben tartása és megőrzése. Ugyanakkor szakmai szempontból ez az akkor elvégzett munka egyik gyenge pontját jelentette. Egy esetleges újbóli rendezési munka során törekedni kellene bizonyos változtatásokra.

Így például állományvédelmi szempontból kívánatos volna az iratok összefűzésére használt kapcsok eltávolítása, mivel azok idővel korrodálódhatnak, és ezzel a papírhordozó és rajta keresztül az írott tartalom épségét is veszélyeztetik.

Magam részéről az anyag újradobozolását is szükségesnek látom, mivel az irathagyaték elhelyezése nagymértékben racionalizálható volna. Jelenleg ugyanis számos doboz kihasználtsága messze nem éri el a száz százalékot.

A fenti változtatásokat természetesen az iratanyag csoportosításának átgondolásával is célszerű lenne összekapcsolni. Különösen a prédikációk kapcsán jelentkezik az a probléma, hogy egy-egy igehirdetés több helyen, több változatban, több példányban is jelen lehet. Ezek egy helyre gyűjtése, valamint a duplumpéldányok kiselejtezése szintén indokolt lenne.

A fentiekben túl szakmai szempontból kívánatosnak látszik az anyag átválogatása is, mivel a provenienciá³⁰ elvének megsértésével számos olyan anyag is a gyűjteménybe került utólagosan, amely eredetileg nem képezte szerves részét.³¹ A rendezési elv szigorú betartása már csak azért is könnyen

kivitelezhető lehetne, mivel a modern adatbázisok világában anélkül is könnyedén kialakíthatók és érzékeltethetők a különböző provenienciájú irategységek közötti logikai kapcsolatok, hogy megtörténne az irategységek fizikai összekapcsolása.

Az anyag újrendezése megteremténé annak lehetőségét is, hogy az egyes tételek jelzetei az iratokon is megjelenjenek. A 2010-ben végrehajtott jegyzékelési munkálatok másik nagy hiányossága ugyanis abban áll, hogy szerepelnek ugyan sorszámkok a dobozok tartalmát leíró táblázatokban, ám ezek nincsenek felvezetve az érintett dokumentumokra. Így – a részletes listák ellenére is – meglehetősen körülményes az anyagban való célzott keresés.

Korunk egyik nagy vívmánya a digitalizálás lehetősége. Az olyan jelentős értékkel bíró hagyatékok, mint amilyen Túróczyé is, feltétlenül megérdemelnék a digitális feldolgozást. Ennek jelentőségét a Túróczy-hagyaték Alapítvány képviselői is hamar felismerték, s évről évre törekednek arra, hogy honlapjukon³² minél gazdagabb és színesebb tartalmak legyenek hozzáférhetőek. Fáradozásaik eredményeképpen helyet kaptak rajta a Túróczyról megjelent cikkek, tanulmányok, monográfiák mellett olyan anyagok is, amelyek kimondottan levéltári források feldolgozására épülnek. Ezek közül különösen is figyelemre méltók a Túróczy Zoltán prédikációiból összeállított éves sorozatok, amelyekből számos tematikus válogatás készült. Természetesen a hagyaték méretei miatt egy lépésben nem kivitelezhető a feldolgozás, ám részfeladatok meghatározásával – akár külső projektekbe való bekapcsolódások révén – elvégezhető lehet. Mivel a hagyaték jelentős részét prédikációk teszik ki, ezért ilyen külső segítséget nyújthat a feldolgozásban az *Igehirdetés-felhő* elnevezésű országos projekt, amely éppen a magyarországi evangélikus prédikációs kincs feltárására, összegyűjtésére, feldolgozására és internetes publikálására vállalkozik.³³

Lezárás gyanánt

Mi adhatja a levéltári gyűjtemények létjogosultságát a társadalom szemszögéből? Talán a legegyszerűbb válasz erre a kérdésre a következő: a kollektív emlé-

kezés igényének kiszolgálása. Annak az egyetemes vágynak a kielégítése, hogy nem szeretnénk – legyen szó egyenéről, kisebb-nagyobb csoportokról, közösségekről, nemzetekről – gyökértelenek lenni, s ennek kapcsán szeretnénk feltárni és megismerni közös identitásunk történeti gyökereit. Természetesen ez a folyamat mindig együtt jár egyfajta szelekciós tevékenységgel, hiszen az ember természetéből fakadóan elsősorban az identitása szempontjából pozitív módon megerősítő elemekre szert fókuszál.

Ugyanakkor a fent említett – általában kelles és minden esetben önként vállalt – múltidézés mellett a levéltári gyűjteményeknek és az azokban dolgozóknak van egy másik feladata is. Ezt legfrappánsabban Peter Burke angol történész fejezte ki egyik magyarul is olvasható tanulmányában:

JEGYZETEK

- 1 RMEGYL III.17.; RMEGYL III.18.; RMEGYL III.22.
- 2 Túróczy Zoltán legközvetlenebb munkatársa. Prédikációinak jelentős részét ő rögzítette gyorsírással, majd később gépeléssel. Győrben a Túróczy családdal együtt lakott, s idős korában ő volt Túróczy Zoltán ápolója is.
- 3 Az információért köszönettel tartozom Terei Gábornak, Túróczy Zoltán unokájának.
- 4 Tevékenységükre vonatkozóan bővebb információval szolgál a Túróczy-hagyaték Alapítvány honlapja: <https://turoczy.lutheran.hu/>. (Megtekintés: 2022. június 15.)
- 5 RMEGYL III.17. TZ/1/A sorozat.
- 6 RMEGYL III.17. TZ/1/B, F–G sorozatok.
- 7 RMEGYL III.17. TZ/1/C sorozat.
- 8 RMEGYL III.17. TZ/1/D sorozat.
- 9 RMEGYL III.17. TZ/1/K sorozat.
- 10 Életútjának ismertetését – már csak terjedelmi okokból is – mellőztem jelen írásomban. Az általam ismert legrészletesebb összefoglalását id. Fabiny Tibor írta meg: FABINY Tibor 2002. *Isten embere. Túróczy Zoltán evangélikus püspök (1893–1971)*. 1. köt. Szerk. Cserháti Péter et al. Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség, Budapest. 13–79. o.
- 11 RMEGYL III.17. TZ/2/A–B sorozatok.
- 12 RMEGYL III.17. TZ/2/C sorozat.
- 13 RMEGYL III.17. TZ/2/D–E sorozatok.
- 14 RMEGYL III.17. TZ/21. doboz.
- 15 RMEGYL III.17. TZ/5/A–C sorozatok.
- 16 RMEGYL III.17. TZ/6/B–C sorozatok. Az érintett sorozatokban java-részt levelek és feljegyzések, emlékeztetők találhatóak.
- 17 Szabó József 1948. Két püspök. *Új Harangszó*, 4. évf. 45. sz. (december 19.) 1. o.
- 18 RMEGYL III.17. TZ/7. doboz.
- 19 RMEGYL III.17. TZ/34. doboz.
- 20 Az anyagban az év minden napjához tartozik egy kronológiai sorrendbe rendezett, változó hosszúságú lista, amely röviden vázolja az egyes

„Egykor létezett a Remembrancer (emlékeztető) tisztsége. Voltaképp az adószédőt illeték ezzel az eufemisztikus címmel. E tisztségviselő feladata volt, hogy emlékeztesse az embereket arra, amit szerettek volna elfelejteni. A történetész (vagy épp levéltáros) egyik legfontosabb funkciója, hogy ilyen emlékeztető legyen.”³⁴ Túróczy Zoltán életútja, munkássága kapcsán pedig mindenképpen elmondható, hogy mindkét állítás igaz rá. Különösen ébresztő lelkipásztori munkássága kapcsán érdemes rá emlékezni, míg – okulás gyanánt – a vele szemben elkövetett méltánytalanságokra, a negyvenes-ötvenes években őt ért inzultusokra és azokon keresztül általában is a korszak visszás egyházpolitikai realitására pedig érdemes emlékeztetni a mindenkori utókor képviselőit. ■

- eseményeket, majd eseteként szükségűen, máskor kimondottan bőbeszédűen méltatja is őket (RMEGYL III.17. TZ/17–18. dobozok).
- 21 RMEGYL III.17. TZ/15. doboz.
 - 22 RMEGYL III.17. TZ/16/A–B. sorozatok; 25b. doboz.
 - 23 RMEGYL III.17. TZ/6a/B sorozat.
 - 24 RMEGYL III.17. TZ/22/B–C sorozatok.
 - 25 RMEGYL III.17. TZ/34. doboz.
 - 26 Az előbbi időszakra jó példa Martti Voipio munkássága, míg az utóbbira példaként említhetők Timo Kapanen kutatásai (RMEGYL III.17. TZ/28. doboz).
 - 27 RMEGYL III.17. TZ/33. doboz.
 - 28 EOL VIII.132. Az anyag elsősorban Martti Voipio Túróczyra vonatkozó kutatási anyagait, valamint kéziratát tartalmazza. Emellett a Marcsek Jánossal folytatott levelezési sorozat részét is képezi.
 - 29 Időrendi sorrendben: Arnót, Ózd, Győr, Nyíregyháza, Budavár.
 - 30 A proveniencia elvét követő rendezés során az iratok besorolását azok iratképzője (az a szerv vagy személy, amelynek, illetve akinek a működése során részben általa létrehozott, részben hozzá írt, rendeltetészerűen nála maradó iratok keletkeznek) határozza meg. Egy iratképző iratai egy irategységet képeznek, s az egyes iratképzők által keletkeztetett iratok nem keveredhetnek egymással. Azaz jelen esetben célszerű lenne elválasztani az egykor ténylegesen Túróczy Zoltán birtokában álló iratanyagot a későbbi kiegészítésektől.
 - 31 Gondolhatunk itt például azokra az anyagokra, amelyeket Kovács Géza hagyatékából helyeztek át, de ide sorolhatók a gyűjteményben található, már említett könyvszerzői anyagok is.
 - 32 Lásd 3. l. fejezetet.
 - 33 A projekt keretében 2022 márciusának végéig bezárólag több mint kétszáz Túróczy-prédikációt közlöltek.
 - 34 BURKE, Peter 2001. A történelem mint társadalmi emlékezet. *Regio*, 12. évf. 1. sz. 18. o.

Sztechlo Gábor visszaemlékezésének metamorfózisai Bozóky Éva szerkesztésében

→ KUNT GERGELY

Sztechlo Gábor evangélikus lelkész 1944–45-ben a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Jó Pásztor Missziói Albizottsága (rövidebb nevén Jó Pásztor Bizottság) és a Nemzetközi Vöröskereszt segítségével kétezer zsidónak minősülő gyermeket és felnőttest mentett meg Budapesten. A háború után a fővárosban – hazai és nemzetközi támogatással – létrehozta a Pax Magyar Szociális Alapítványt, amelynek révén gyermekotthonokat tartott fenn. Ezekben Sztechlo vezetésével a különféle társadalmi helyzetű és felekezetű, kamaszkorú, nagyrészt árva gyerekek 1945 és 1950 között Gaudiopolis néven egy egymás tiszteletére és demokráciára nevelő szabályrendszeren alapuló gyerekközösséget működtettek.

A Gaudiopolis történetével kapcsolatban a legfontosabb és legtöbbször idézett forrás Sztechlo visszaemlékezése, amelyet svájci emigrációjában vetett papírra 1961–1962 folyamán, és először *Isten kezében* címmel jelent meg 1984-ben Bozóky Éva szerkesztésében.¹ A memoár szerzője a német és a szovjet megszállás közötti egy évben – az 1944 márciusától 1945 márciusáig tartó időszakban – zajlott embermentő tevékenységét tekintette át. Kitért más, későbbi eseményekre is, amelyek sorában tárgyalta egyebek mellett az elárult gyerekek számára létrehozott Pax gyermekotthonokat egészen azok 1950-ben bekövetkezett államosításáig. Nincs csak a gyermekmentésben játszott szerepét mutatta be, hanem éles kritikát fogalmazott meg egykori

őnmagával és egyházával szemben is, amiért csak később született meg a felismerés és a döntés az üldözött zsidók megsegítésének szükségességéről.

A témával foglalkozó történészek, egyháztörténészek és a túlélők, az egykori „Sztechlo-gyerekek” körében ismert tény, hogy a Bozóky Éva szerkesztésében azóta több kiadást megért visszaemlékezés valójában eltér Sztechlo eredeti szövegétől, amely mindeddig nem volt elérhető a nagyközönség számára. Ezt a hiányt pótolja Sztechlo Gábor *Háromszázhatvanöt nap* című teljes visszaemlékezése, amely 2022 májusában *Emlékek a magyarországi zsidómentésről 1944-ben* alcímmel jelent meg a Magvető Kiadó *Tények és Tanúk* sorozatában. Ez a tanulmány ennek a kötetnek az utószavát egészíti ki azzal, hogy néhány példán keresztül tételesen bemutatja az 1984-es első kiadás és az eredeti szöveg közötti különbségeket. Így tehát ez a tanulmány és az utószó közösen alkot egy egészet, emiatt bizonyos, például Sztechlo Gáborra, Bozóky Évára vagy éppen a kézirat keletkezésére vonatkozó információkat nem említek itt újra.

Az eredeti gépirat és a Kádár-korszakban megjelent könyv szövege közötti eltérések az egyház féltéséből és a politikai kényszerekből fakadtak. Bozóky Éva azokat a részeket vágta ki, illetve alakította át, amelyek érzékenynek vagy veszélyesnek tűntek. Ennek a szerkesztői elvnek estek áldozatul az egyházban jelen lévő antiszemitizmust példázó, valamint a szovjet csapatok kegyetlenkedései

→ *Kunt Gergely* (1981): társadalomtörténetész. A Miskolci Egyetem adjunktusa. Kutatási területe az egodokumentumok összehasonlító elemzésére irányul. Legutóbbi kötete: *Kipontozva... – Nemi erőszak második világháborús naplóban* (Osiris Kiadó, 2019). 2020-ban jelent meg szerkesztésében *Óvoda az óvóhelyen – Feljegyzések a Sztechlo-gyermekmentésről* címmel Tolnainé Kassai Margit memoárja a Magvető Kiadó *Tények és Tanúk* sorozatában.